

Munkaterv

a „Hajdú Péter” Vendégkutatói Ösztöndíjra benyújtott pályázathoz
(MTA Nyelvtudományi Intézete, 2013. február 1–2013. június 30.)

Németh T. Enikő

Tudományterület: nyelv- és grammatikaelmélet.

Szűkebb szakterület: pragmatika.

A pályázat célja: monográfia formájában MTA doktori értekezés készítése.

A tervezett mű címe: *Interaction between grammar and pragmatics: the case of implicit arguments in Hungarian.*

A monográfia tervezett megjelenési helye: London, Equinox, *Pragmatic Interfaces* sorozat

A téma címszavakban: implicit igei (alanyi, tárgyi, határozói) argumentumok a magyarban, nyelvtan és pragmatika interakciója, az igék lexikai-szemantikai reprezentációja, közvetlen és kiterjesztett kontextus, pragmatika, diskurzusgrammatika, relevanciaelv.

A monográfia szinopszisa: A tervezett munka az implicit argumentumok előfordulásának feltételeit és azonosítási lehetőségeit, interpretálási módjait vizsgálja a magyarban. Ezzel a problematikával az 1990-es évek második felétől foglalkozom, részeredményeimet folyamatosan publikáltam hazai és nemzetközi folyóiratokban, valamint tanulmánykötetekben (l. publikációs lista). A tervezett monográfia kutatásaim eredményeinek szintézisét kívánja nyújtani.

Implicit argumentumnak tekintek minden olyan, az ige lexikai-szemantikai reprezentációjában helyet foglaló, de lexikailag realizálatlanul hagyott argumentumot, amelynek a jelenlétét a megnyilatkozásban grammatikai (lexikai-szemantikai, fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai) és/vagy pragmatikai evidenciák (ide értve a diskurzusbelieket is) igazolják (vö. pl. Németh T. 2000, 2001, 2006, 2008, 2010, 2012; Bibok–Németh T. 2001; Németh T. –Bibok 2010). Ezek az evidenciák jelzik, hogy a megnyilatkozásban implicit módon jelen van egy lexikailag kifejezetlenül hagyott argumentum és nem a beszélő által elkövetett performanciahibáról van szó. Az implicit argumentumoknak a magyarban különböző típusai vannak, a megnyilatkozásokban való jelenlétüket különböző típusú evidenciákkal lehet igazolni. Bár az implicit argumentumok előfordulását különböző tényezők engedélyezik, erőteljesen hangsúlyozni kell ezek intenzív együttműködését.

Összeegyeztethető az implicit argumentum általam képviselt felfogása a relevanciaelmélet (Groefsema 1995) és a központiség-elmélet (centering theory, Cote 1997) elképzeléseivel, amelyek szerint a konceptuális-szemantikai reprezentációba foglalt valamely argumentum bizonyos lexikai-szemantikai és kontextuális feltételek fennállása esetén nem szükséges, hogy lexikailag realizálódjon. Hasonlóan határozzák meg az implicit argumentum fogalmát a funkcionális nyelvtanok (Dik 1985), opcionális megjelenést biztosítva a predikátumkeretben szereplő valamely argumentumnak. Például az angol *eat* 'eszik' igét mindig kétargumentumúnak tartják, amelynek tárgy nélküli használatában a második argumentumhely meghatározatlan marad. A funkcionális diskurzusnyelvtan (García Velasco–Portero Muñoz 2002) az implicit argumentumok kezelésénél felváltja az önmagában használt predikátumkeretet a predikátumtemplátum, a lexémák absztrakt jelentésdefiníciója,

valamint az ezeket összekapcsoló mechanizmusok kombinációjával. Egy lexikai egység valamely argumentumának „elhagyását” az absztrakt jelentésdefiníciónak különböző predikátumtemplátumokkal való összekapcsolódásaként írja le, szintaktikai alternációként kezelve az implicit argumentummal való előfordulást. E tekintetben a funkcionális diskurzus nyelvten megegyezik a konstrukciós nyelvten (Goldberg 2005a, b) és a lexikai-konstrukciós megközelítés (Bibok 2008) elképzelésével.

Az implicit argumentumok általam képviselt felfogása ugyanakkor eltér a generatív grammatikákban széles körben elfogadott definíciótól (Radford 1997; Bartos 2000). Meghatározásom megengedi, hogy implicitnek tekintsük a fonetikailag nem kifejezett üres névmást (a *pro*-t, sőt a *PRO*-t is), amely azonban – a többi lexikailag kifejezetlen argumentumtól eltérően – a szintaktikai szerkezetben saját pozícióval rendelkezik. Annak ellenére nem azonos az implicit argumentumok ezen felfogása a generatív nyelvtenéval, hogy a *Strukturális magyar nyelvten* 1. kötetének (Kiefer 1992) glosszáriumában a *pro-NP*, *pro-N*, *pro-VP* és *pro-V'* terminusok értelmezésekor a jelenlét „rejtettségének” az *implicitiség* a szinonimája. Az implicit argumentumok fenti meghatározása eltér a lexikai-funkcionális nyelvten (Komlósy 1994) felfogásától is, amely az *eszik* explicit és implicit tárgyi argumentummal való előfordulásának kezelése érdekében két *eszik* igét vesz fel, egy tranzitív és egy intranszitiv *eszik*-et, amelyek között vonzatstruktúrát változtató lexikai szabály létesít kapcsolatot, valamint az időjárásigék esetén pedig a lexikonban feltételez egy *pro* alanyi argumentumot implicit alannal való előfordulás helyett.

Tekintsük az alábbi megnyilatkozásokat!

- (1) Esik [az eső].
- (2) Tibor [pénzt] adott a koldusnak.
- (3) – Hol vannak a fecskék?
– Már elrepültek [Afrikába].

Az (1)–(3) példákban közös az, hogy a megnyilatkozásokban szereplő igék (*esik*, *ad*, *elrepül*) valamelyik argumentuma lexikailag nem fejeződött ki (vö. a szögletes zárójelben szereplő alanyi, tárgyi, illetve határozói argumentumot), de különböznek abban, hogy milyen feltételek hatására fordulnak elő az igék implicit argumentummal. Korábbi elemzéseimre támaszkodva (vö. pl. Németh T. 2000, 2001, 2006, 2008, 2010, 2012; Bibok–Németh T. 2001; Németh T. –Bibok 2010) a magyarban az implicit argumentumok előfordulásának és azonosításának három módját különítem el:

- (I) Ha az ige lexikai-szemantikai reprezentációjának valamely eleme a kontextussal összhangban lehetővé teszi az implicit argumentum releváns azonosítását.
- (II) Ha a megnyilatkozás – amelyben az implicit argumentum előfordul – többi része (beleértve a megnyilatkozás morfoszintaktikai tulajdonságait) a relevanciaelvel összhangban lévő tipikus interpretációt eredményez.
- (III) Ha az implicit argumentum közvetlen kontextusának a kiterjesztése releváns interpretációhoz vezet.

A fenti példák közül az (1)-ben az I., a (2)-ben a II. és a (3)-ban a III. módon használjuk az igét implicit argumentummal. A tervezett monográfiában előfordulások széles körére támaszkodva részletesen megvizsgálom ezt a három módot az alanyi, tárgyi és határozói argumentumok esetén. Külön figyelmet fordítok annak demonstrálására, hogyan működnek együtt, egyfelől, az olyan grammatikai tényezők, mint a lexikai-szemantikai jelentés, a morfoszintaktikai és diskurzusgrammatikai tulajdonságok: az alanyi/tárgyas ragozás, a *pro*-ejtés, zéró diskurzusanaforák és, másfelől, az olyan pragmatikai tényezők, mint az általános

(kontextusfüggetlen) pragmatikai tudás, valamint a konkrét kontextusoktól függő pragmatikai információ. Továbbá, a nyelvtani és pragmatikai tényezők interakciójának vizsgálatakor azt is be szeretném mutatni, miképpen egészítik ki pragmatikai tényezők a grammatika által felkínált/elvárt használatot és interpretációt, illetve hogyan változtatják meg azt.

Az elemzések eredményeinek alapján a vizsgált igék implicit argumentumokkal való előfordulásának tipológiáját is fel lehet állítani, amelynek segítségével jóslásokat lehet tenni újabb igék implicit argumentumokkal való előfordulásának lehetőségeire, illetve bizonyos grammatikalizációs folyamatokra.

Végül, a monográfiának az is célja, hogy pragmatikai motivációját adja az implicit argumentumok előfordulásának (Németh T. 2000, 2010; Bibok–Németh T. 2001; Németh T.–Bibok 2009, 2010). A jelentéskompozíció fentebb jelzett mindhárom módját, az interpretációs mechanizmusok hierarchiáját, valamint azt, hogy egy argumentum, implicit maradhat-e egyáltalán, a kognitív relevancia elve irányítja (Sperber–Wilson 1986/1995). Egy argumentum csak akkor maradhat lexikailag kifejezetlen, ha használatával és interpretálásával ugyanazon kontextuális hatásokat lehet elérni, mintha a megnyilatkozás explicit formát tartalmazna, de kisebb műveleti erőfeszítés árán. A megnyilatkozásjelentés megalkotásának levezetési mechanizmusait a kognitív relevancia elve hierarchiába rendezi, mégpedig úgy, hogy a jelentéskompozíció a kisebb műveleti erőfeszítéstől halad a nagyobb felé, azaz a lexikai-szemantikai reprezentáció figyelembevételétől a közvetlen kontextus bevonásán át a kontextus kiterjesztéséig, biztosítva azt, hogy a felesleges műveleti erőfeszítés elkerülése érdekében a lexikai-szemantikai, a grammatikai és a kontextuális információknak éppen csak a szükséges és elegendő nagyságú része működjön együtt. Az interpretációs mechanizmusok hierarchiájával kapcsolatban azonban hangsúlyozni kell, hogy a fokozatos értelmezés működésében fontos szerepet játszik a specifikus (megnyilatkozáson belüli és kívüli) kontextus hiánya (Bibok 2003; Németh T. –Bibok 2009, 2010). Ugyanis csak ilyen esetekben tartható relevánsnak a graduális interpretáció. Amennyiben viszont a kontextus eleve sajátosságosabb, ez kezdetektől fogva jobban meghatározza a megnyilatkozás interpretációját.

Az implicit argumentumok előfordulásának engedélyezésével és interpretálási módjaival kapcsolatos eredmények a nyelvtan és a pragmatika viszonyára vonatkozóan is fontos adalékkal szolgálnak. Mivel az igei argumentumok konkrét kontextusokban való elhagyhatóságát nyelvtani és pragmatikai tényezők egymással szorosan együttműködve határozzák meg, ezért a pragmatikát nem tekinthetjük posztsemantikainak és posztgrammatikainak. Mindezekből következően a pragmatikát a nyelvelmélet azon komponensének tarthatjuk, amely a pragmatikai kompetenciát modellálva nem független a nyelvtantól, a grammatikai kompetencia modelljétől, hanem azzal szoros interakcióban van, továbbá, amelyben tükröződik a pragmatikai kompetenciának az elme egyéb képességeivel (memória, kommunikációs képességek stb.) való együttműködése a nyelvhasználat során.

A monográfia tervezett tartalomjegyzéke (amely a megírás során módosulhat)

1. Introduction
2. Verbs' occurrence without lexically realized arguments
3. Explanations of the occurrence of verbs with implicit arguments
 - 3.1. Purely syntactic explanations
 - 3.2. Purely pragmatic approaches
 - 3.3. Purely lexical-semantic explanations
 - 3.4. Complex approaches: interaction between lexical-semantic, grammatical and pragmatic factors
4. Definition of implicit arguments
5. Three manners of occurrences of implicit arguments in Hungarian

- 5.1. First (A) manner: the role of lexical–semantic representation of verbs
- 5.2. Second (B) manner: the role of the immediate utterance context with its grammatical requirements
- 5.3. Third (C) manner: the role of extended context and discourse grammatical requirements
6. Implicit subjects
 - 6.1. Verbs occurrence with implicit subjects
 - 6.2. Zero subject arguments as zero/implicit sentential and discourse anaphors
 - 6.3. Zero subject arguments as implicit arguments in the first (A) manner
 - 6.3.1. Verbs of natural phenomena with implicit subjects
 - 6.3.2. Verbs of work with implicit subjects
7. Implicit direct objects
 - 7.1. Verbs' occurrence with implicit direct objects
 - 7.2. Implicit direct objects in the first (A) manner: the role of the verbs' lexical-semantic representation
 - 7.3. Implicit direct objects in the second (B) manner
 - 7.3.1. The role of the immediate utterance context
 - 7.3.2. Influence of morphosyntactic properties: definite and indefinite conjugations
 - 7.4. Implicit direct objects in the third (C) manner: the role of extended context and discourse grammatical requirements
8. Implicit indirect/oblique objects
 - 8.1. Verbs' occurrence with implicit indirect/oblique objects
 - 8.2. Implicit indirect/oblique objects in the first (A) manner: the role of the verbs' lexical-semantic representation
 - 8.3. Implicit indirect/oblique objects in the second (B) manner: the role of the immediate utterance context with its grammatical requirements
 - 8.4. Implicit indirect/oblique objects in the third (B) manner: the role of extended context and discourse grammatical requirements
 - 8.5. Implicit arguments vs. unarticulated constituents
9. Classification of Hungarian verbs according to their usage with implicit arguments
10. Relation between grammar and pragmatics in the light of implicit arguments
11. Summary

Az ösztöndíjas időszak alatti előrehaladás tervezett mértéke: 1–7. fejezetek megírása.

Felhasznált irodalom

- Bartos, Huba 2000. Az inflexiók jelenségek szintaktikai háttere In: Kiefer Ferenc szerk. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 653–762.
- Bibok Károly 2003. A szójelentés lexikai-szemantikai megközelítése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20. 37–77.
- Bibok, Károly 2008. Az igék szemantikája és a szintaktikai alternáció In: Kiefer Ferenc szerk. *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 23–70.
- Bibok, Károly–Németh T., Enikő 2001. How the lexicon and context interact in the meaning construction of utterances. In: Enikő Németh T.–Károly Bibok szerk. *Pragmatics and the flexibility of word meaning*, Amsterdam: Elsevier, 289–320.
- Cote, Sharon A. 1996. *Grammatical and discourse properties of null arguments in English*. Ph.D. dissertation, <http://falcon.jmu.edu/~cotesa/research.html>. Date of access: December 20, 2009.

- Dik, Simon 1985. Formal and semantic adjustment of derived constructions. In: A. Machtelt Bolkestein – Casper de Groot – J. Lachlan Mackenzie szerk. *Predicates and terms in functional grammar*. Dordrecht: Foris, 1–28.
- García Velasco, Daniel and Carmen Portero Muñoz 2002. *Understood objects in functional grammar. (Working papers in functional grammar 76)* Amsterdam: University of Amsterdam.
- Goldberg, Adele 2005a. Argument realization. The role of constructions, lexical semantics and discourse factors. In: Jan-Ola Östman–Mirjam Fried szerk. *Construction Grammars. Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*, Amsterdam: John Benjamins, 17–43.
- Goldberg, Adele 2005b. Constructions, lexical semantics and the correspondence principle: Accounting for generalizations and subregularities in the realization of arguments. In: Nomi Erteschik-Shir–Tova Rapoport szerk. *The Syntax of Aspect*. Oxford: Oxford University Press, 215–236.
- Groefsema, Marjolein 1995. Understood arguments: A semantic/pragmatic approach. *Lingua* 96: 139–161.
- Kiefer Ferenc szerk. 1992. Strukturális magyar nyelvtan I. *Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Komlósy, András 1994. Complements and adjuncts. In: Ferenc Kiefer Ferenc–Katalin É. Kiss szerk. *Syntax and Semantics 27*. New York: Academic Press, 91–178.
- Németh T., Enikő 2000. Occurrence and identification of implicit arguments in Hungarian. *Journal of Pragmatics* 32: 1657–1683.
- Németh T., Enikő 2001. Implicit arguments in Hungarian. In: István Kenesei szerk. *Argument Structure in Hungarian*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 113–156.
- Németh T. Enikő 2006. Pragmatika. In: Kiefer Ferenc szerk. *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 222–261.
- Németh T. Enikő 2008. Az implicit alanyi és tárgyi argumentumok előfordulásának lexikai-szemantikai jellemzői. In: Kiefer Ferenc szerk. *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 71–128.
- Németh T., Enikő 2010. How lexical-semantic factors influence the verbs's occurrence with implicit direct object arguments in Hungarian. In: Enikő Németh T.–Károly Bibok szerk. *The role of data at the semantics-pragmatics interface*. Berlin,/New York, Mouton de Gruyter, 305–348.
- Németh T., Enikő 2012. Lexical-semantic properties and contextual factors in the use of verbs of work with implicit subject arguments in Hungarian. *Intercultural Pragmatics* 9: 453–477.
- Németh T. Enikő–Bibok Károly 2009. A grammatika és a pragmatika interakciója az implicit argumentumok, az implicit predikátumok és az együttes kompozíció vizsgálatában. In: Maleczki Márta–Németh T. Enikő szerk. *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII*. Szeged: SZTE, 197–226.
- Németh T., Enikő–Bibok, Károly 2010. Interaction between grammar and pragmatics: The case of implicit arguments, implicit predicates and co-composition in Hungarian. *Journal of Pragmatics* 42: 501–524.
- Radford, Andrew 1997. *Syntax: A Minimalist Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, Dan and Deirdre Wilson 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell. 1st/2nd editions.